

Sammanfattning

Denna rapport redovisar resultat från en serie av årliga drogvaneundersökningar i årskurs 9 som genomförts sedan 1971, den längst pågående undersökningsserien i världen. Som en del i uppdraget att följa drogutvecklingen har CAN haft ansvaret för undersökningarna sedan 1986. Sedan år 2001 har undersökningarna genomförts på direkt uppdrag av Socialdepartementet. Undersökningarnas syfte är i första hand att belysa utvecklingen av drogvanorna och att studera skillnader mellan olika åldersgrupper. Undersökningen har, liksom tidigare år, genomförts under perioden mars–april och i form av anonyma gruppenkäter i klassrummen. År 2012 års undersökning omfattar 4 540 bearbetade enkäter i årskurs 9 och 3 804 bearbetade enkäter i gymnasiets år 2.

I denna rapport ligger fokus på djupare analyser av utvecklingen av användningen av alkohol, narkotika, tobak och dopning. I rapporten analyseras förutom konsumtionsnivåerna exempelvis förändringar i debutålder och kopplingen till alkoholvanor något senare i livet, hur ungas anskaffning av alkohol och tobak ser ut samt samlade analyser av alkoholskadeutvecklingen utifrån de frågor som eleverna fyller i om olika negativa konsekvenser som kan uppstå i samband med alkoholkonsumtion. Rapporten avslutas med en metodbilaga som redovisar den pilotstudie som genomfördes på ett urval skolor och elever i syfte att förbättra den nya enkät som testades för första gången 2012. Vidare finns en resultatredovisning från den gamla och den nya enkäten som båda användes vid 2012 års datainsamling samt en beskrivning av hela processen i skolundersökningarnas genomförande.

Konsumtion

2012 års undersökning visar på fortsatt minskad alkoholkonsumtion och fortsatt minskat berusningsdrickande. Hand i hand med den utvecklingen har också andelen högkonsumenter och riskkonsumenter sjunkit kraftigt. Nedgången är som tydligast i grundskolans år 9 men syns också i gymnasiet. Andelen unga som dricker alkohol har sjunkit under den senaste tolvårsperioden. År 2000 var ca 80 procent alkoholkonsumenter, år 2012 var andelen 56 procent (54 % pojkar, 58 % flickor), vilket är de lägsta uppmätta nivåerna sedan starten av mätningarna år 1971. Även bland eleverna i gymnasiets år 2 har andelen alkoholkonsumenter minskat sedan mätningarna startade 2004; från ca 90 procent 2004 till 82 procent 2012 med små skillnader mellan pojkar och flickor.

Konsumtionen har sjunkit i alla grupper, vilket innebär att det inte finns tecken på ökad polarisering i termer av att de som dricker mycket ökar sin konsumtion i volym medan övriga minskat. Nedgången har i procent räknat varit som minst bland dem som dricker mest, vilket lett till en ökad spridning av konsumtion under senare år. I antal liter (absoluta tal) har dock nedgången varit som störst bland dem som dricker mest.

Även när det gäller tobak visar 2012 års undersökning på en positiv utveckling när det gäller årskurs 9. År 2000 var det ca 30 procent av pojkarna som rökte jämfört med 17 procent 2012. Hos flickorna ser vi en sänkning från 36 procent 2000 till 24 procent 2012. I gymnasiet ser vi en mer stabil nivå sedan 2004 då mätningarna startade. År 2004 svarade omkring 31 procent av pojkarna i gymnasiet att de rökte, i 2012 års undersökning var andelen 34 procent. Bland de jämnåriga flickorna svarade 37 procent att de rökte år 2004 medan motsvarande siffra i 2012 års undersökning var 39 procent. Utvecklingen av det totala tobaksbruket, dvs. elever som röker och/eller snusar, följer samma mönster av minskningar i årskurs 9 och en stabil utveckling i gymnasiet. När det gäller *dagligt* bruk av rökning och av tobak (rökning och/eller snus) har andelarna i årskurs 9 stort sett halverats under åren 2000–2012. Detta gäller både pojkar och flickor. I gymnasiet syns ingen minskning av andelen dagligrökare från 2004 till 2012, snarare en viss ökning bland pojkarna. Det totala dagliga tobaksbruket uppvisar dock något minskade andelar även i gymnasiet.

När det gäller användningen av narkotika är utvecklingen inte lika positiv som när det gäller alkohol och tobak. Ser man på det i särklass vanligaste preparatet – cannabis – så har andelen som använt *cannabis någon gång* bland pojkar i gymnasiets år 2 ökat från 16 till 20 procent mellan 2004 och 2012, flickorna har ökat från 13 till 15 procent under samma period. I grundskolans år 9 är utvecklingen mer stabil. Jämför man bara de senaste två åren ser vi en nedgång bland pojkarna, från knappt tio till drygt åtta procent i grundskolans år 9 och för flickorna ligger det stabilt på ca 6 procent båda åren. I gymnasiet ligger användningen stabilt kring 20 procent för pojkarna och för flickorna en ökning från knappt 14 till nästan 15 procent under samma tidsperiod (2011–2012).

Sedan 2007 har CAN ställt frågan om man använt *narkotika de senaste tolv månaderna*. Där syns en viss ökning för pojkar i grundskolans år 9, från fyra till sex procent mellan 2007 och 2012 och stabilt för flickorna (fyra procent 2007 och 2012). I gymnasiets år 2 ser vi vissa ökning för både pojkar och flickor, från tolv till 14 procent för pojkarna och från nio till elva procent mellan 2007 och 2012. Jämför man bara de senaste två åren ser vi en nedgång bland pojkarna, från sju till sex procent i grundskolans år 9 och från 15 till 14 procent i gymnasiets år 2 för åren 2011 och 2012. Bland flickorna i gymnasiet ser vi en ökning från åtta till elva procent under samma tidsperiod och för flickorna i grundskolan ligger det stabilt på fyra procent.

Analysen av data från 2000–2012 (2004–2012 för gymnasiet) visar att den totala droganvändningen – alkohol och/eller narkotika och/eller tobak har sjunkit kraftigt. Den kraftigt minskade alkoholkonsumtionen har inte ersatts av en liknande ökning av andra droger. Summan av (drog)lasterna är inte konstant.

Debutålder

I takt med den minskade alkoholkonsumtionen har debutåldern höjts, i denna rapport mätt som andelen som druckit alkohol eller som druckit sig berusade före eller vid 13 års ålder (kompleterat med måttet före eller vid 14 års ålder). Ett av målen i regeringens ANDT-strategi är att höja debutåldern för alkohol och tobak. Det finns studier som visar på att de som alkoholdebuterar tidigare än andra har en högre alkoholkonsumtion i vuxen ålder och också löper risk att utveckla ett skadligt bruk, dvs. ju tidigare debut desto större skador. 2012 års undersökning visar att andelen pojkar i grundskolans år 9 som berusat sig före 13 års ålder har halverats – från 21 procent 2000 till tio procent 2012. En liknande höjning av debutåldern kan vi se även för tobak medan cannabis visar mindre förändringar.

Anskaffning av alkohol och tobak

Tidigare rapporter har visat att många elever i årskurs 9 och gymnasiet år 2 fått tag på alkoholen från syskon eller kompisar. I 2012 års undersökning har vi med hjälp av nya frågor försökt ringa in varifrån alkoholen ursprungligen kommer, för att få en bättre bild av fördelningen mellan anskaffning av ”smugglad alkohol” och alkohol från Systembolaget i olika åldersgrupper. Ingenting i 2012 års undersökning, och i tidigare mätningar, tyder på att alkohol och tobak blivit mer lättillgängligt via de kanaler som finns tillgängliga för vuxna: livsmedelsbutiker, Systembolagets butiker och restauranger. Snarast tyder data på den motsatta riktningen, nämligen att tillgången minskat. Väger man in tillgången till insmugglad alkohol och tobak förändras bilden något, men anskaffning och konsumtion av smuggelalkohol har efter de ökningarna som noterades fram t.o.m. 2007 sjunkit signifikant. Användningen av smuggelsprit ökade i början av 00-talet, under samma tid som andelen som druckit hembränt minskade kraftigt. Sedan 2007 syns ingen ökning – andelen som druckit smuggelsprit har tvärtom minskat. Anskaffning av smuggelcigaretter visar ingen ökning under perioden 2004–2012.

Konsekvenser av berusningsdrickande

I takt med den minskande alkoholkonsumtionen bland ungdomar rapporterar också färre ungdomar alkoholrelaterade problem. Trenden är tydligare bland elever i årskurs 9 än i gymnasiet år 2 och beror högst sannolikt på en kraftigare konsumtionsminskning över tid i årskurs 9. Resultaten från analyserna av hur problemen är fördelade i olika konsumtionsgrupper visar att problemen för ungdomar i hög grad är en funktion av alkoholkonsumtionen, där en

högre konsumtion leder till fler problem. Detta styrks även av skillnaderna mellan eleverna i årskurs 9 och gymnasiets år 2 i hur många som uppgett att de fått problem till följd av att de druckit alkohol. I gymnasiets år 2, där konsumtionen är högre, är det också en större andel elever som uppgett att de haft problem. Vidare kan det konstateras att det finns tydliga skillnader mellan flickor och pojkar. Fler flickor än pojkar uppger att de fått negativa konsekvenser på grund av att de druckit alkohol, ett resultat som återfinns i båda årskullarna.